

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ВИНОГРАДОВА ЛЮДМИЛА ЄВГЕНІВНА

УДК 347.962.03 (477)

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.10. - судоустрій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса-2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ЧЕРНУШЕНКО Антон Васильович,
Апеляційний суд м. Києва, голова суду

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
МИЧКО Михайло Іванович,
Прокуратура Донецької області, заступник
прокурора області

кандидат юридичних наук, професор
МАРОЧКІН Іван Єгорович,
Національна юридична академія імені Ярослава
Мудрого, завідувач кафедри організації судових та
правоохоронних органів.

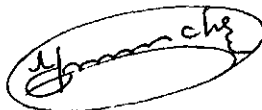
Провідна установа Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, кафедра правосуддя

Захист відбудеться " 2 " січня 2004 року о ____ годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул.
Піонерська, 2.

Автореферат розісланий " ____ " _____ 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється завданнями судової влади, що постали перед нею внаслідок проголошення незалежності України, яка стала на шлях побудови власної правової держави і громадянського суспільства. Серед поставлених життєвих проблем, що вирішує народ України, центральними і ключовими є демократія, права і свободи людини і громадянина, їх гарантованість та захищеність, у тому числі в судовому порядку.

Відповідно до Конституції та Законів України судді визнані носіями судової влади, вони є незалежними (ст. 129 Конституції України), недоторканими (ст. 13 Закону України "Про статус суддів") та незмінюваними (ст. 16 Закону України "Про судоустрій України").

Однією з гарантій незалежності суддів є особлива процедура притягнення їх до юридичної відповідальності, яка регламентується Конституцією України, Законами України "Про статус суддів", "Про судоустрій України", "Про Вищу раду юстиції", "Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України".

Актуальність цієї теми пов'язана також з неналежною якістю правосуддя, зростанням кількості скарг громадян на неправомірні дії суддів, в яких нерідко звертається увага на порушення правил судової етики та бюрократизм, певною мірою – прорахунками у процесі проведення судово-правової реформи.

У той же час проблеми юридичної відповідальності суддів в комплексі не досліджувались, спеціальних монографічних робіт з цих питань немає.

У зв'язку з цим необхідність дослідження правового інституту юридичної відповідальності суддів є незаперечно актуальним питанням. Обраний напрямок дисертаційного дослідження належить до числа пріоритетних для розвитку судової системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри організації судових та правоохоронних органів "Удосконалення діяльності судових та правоохоронних органів як елемент реалізації судово-правової реформи в Україні на 2001 – 2005 роки", яка є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії "Правові проблеми становлення і розвитку сучасної правової держави на 2001 – 2005 роки" (державний реєстраційний номер 0101V001195).

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці відомих вчених - юристів в галузях загальної теорії права, конституційного права та судоустрою, а саме: А.П. Альохіна, О.Ф. Андрійко, М.Р. Аракеяна, М.О. Баймуратова, А.Т. Барабаша, Д.Н. Бахраха, Л.В. Бойцовой, О. Ведерниковой, А.А. Горницького, Ю.Є. Грошевого, Л.М. Давиденка, Є.В. Додіна, В.В. Долежана, С.В. Ківалова, М.І. Клеандрова, Ю.М. Козлова,

В.В. Копейчикова, Н.І. Кузнецової, В.М. Манохіна, І.С. Марочкина, В.М. Марчука, О.Р. Михайленка, М.І. Мичка, П.Є. Недбайла, В.Т. Нора, М.П. Орзіха, І.М. Пахомова, С.В. Подкопаєва, Ю.Є. Полянського, П.М. Рабиновича, М.В. Руденка, О.Ф. Скакун, Ю.І. Стецовського, М.Х. Фарукшина, М.І. Хавронюка, В.П. Шибіко, В.І. Шишкіна, А.І. Щербака, Ц.А. Ямпольської.

Мета та завдання дослідження полягають у комплексному аналізі чинної нормативно-правової бази, яка регулює юридичну відповідальність суддів, виявленні основних проблем, що виникають у правозастосувальній практиці, розробці рекомендацій по удосконаленню законодавства та механізму правового регулювання юридичної відповідальності суддів і практики його застосування.

У відповідності з метою роботи визначені її основні завдання:

- з'ясування правової природи юридичної відповідальності суддів та її значення у зміцненні законності в судочинстві;
- теоретичне обґрунтування правового інституту дисциплінарної відповідальності суддів у системі юридичної відповідальності та його місця в сучасному українському законодавстві;
- визначення підстав дисциплінарної відповідальності суддів та шляхів розв'язання проблем і труднощів у застосуванні чинних правових норм;
- дослідження проблем цивільно-правової, кримінальної та адміністративної відповідальності суддів;
- проведення аналізу чинного законодавства України про юридичну відповідальність суддів, виявлення у ньому прогалин і суперечностей та шляхів їх усунення;
- здійснення порівняльного аналізу юридичної відповідальності суддів в Україні і зарубіжних країнах;
- розроблення і обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавчого регулювання та механізму застосування юридичної відповідальності суддів.

Предметом дослідження є система нормативно-правових актів про юридичну відповідальність суддів, практика притягнення суддів до юридичної відповідальності та наукова література, в якій викладені теоретичні позиції з цих проблем.

Об'єктом дослідження є охоронні правовідносини, у межах яких застосовуються різні види юридичної відповідальності суддів: поняття та завдання відповідальності, підстави і порядок її застосування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні науково-теоретичні концепції держави і права, які визначають зміст, сутність та характер діяльності судової влади і застосування правового інституту юридичної відповідальності суддів. В процесі дослідження проблем юридичної відповідальності суддів застосовувався діалектичний метод наукового пізнання, а також інші наукові методи: логічний, системно-

структурний, порівняльно-правовий. В основу дослідження покладено і комплексний підхід, оскільки в роботі йдеться про всі види юридичної відповідальності, предметом вивчення є проблеми, які виникають у процесі застосування юридичної відповідальності суддів не лише в Україні, а і в зарубіжних країнах.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, закони України, рішення Конституційного Суду України, норми міжнародного права, інші нормативно-правові акти.

Теоретичну базу дослідження складають наукові праці з питань конституційного права, судуострою, процесуального права, матеріали конференцій і семінарів з питань розвитку судової системи та здійснення судової реформи; довідкова література та соціологічні матеріали.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали роботи кваліфікаційних комісій суддів, судової практики, статистичні дані, анкетування суддів, особистий досвід автора як судді, члена кваліфікаційної комісії суддів, члена президії апеляційного суду, директора регіонального Центру підвищення кваліфікації суддів, викладача Інституту підготовки професійних суддів при Одеській національній юридичній академії.

Наукова новизна одержаних результатів. В роботі вперше здійснено комплексний аналіз інституту юридичної відповідальності суддів, розкриті суперечності законодавчого забезпечення, труднощі застосування зазначеного інституту та зроблена спроба визначити шляхи їх подолання, зокрема:

1) запропоновано власні визначення юридичної відповідальності суддів взагалі і дисциплінарної відповідальності суддів зокрема;

2) висловлено думку про те, що у Законі України "Про статус суддів" необхідно передбачити спеціальні підстави дисциплінарної відповідальності голів судів та їх заступників, пов'язані з неналежним виконанням ними службових обов'язків;

3) запропоновано перелік приводів для порушення (заведення) дисциплінарного провадження щодо суддів;

4) проаналізовані суперечності між положеннями законів України "Про статус суддів" та "Про судуострій України" і зроблено висновок про те, що дисциплінарне провадження стосовно суддів має порушуватись (заводитись) за наслідками відповідних перевірок за зверненнями про їх проступки;

5) сформульовано власний варіант переліку стадій процесу притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

6) у Законі України "Про статус суддів" запропоновано внести доповнення про гласність дисциплінарного провадження для суддівського корпусу та конфіденційність за його межами;

7) запропоновано передбачити в Законах України "Про судуострій України" та "Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України" від 18 березня 2004 року

обов'язок кваліфікаційних комісій зупиняти дисциплінарне провадження до прийняття з цього приводу компетентними особами рішення про звільнення судді і час з моменту винесення висновку до повернення документів, якщо звільнення не відбулось, не зараховувати у строки давності притягнення до дисциплінарної відповідальності;

8) в Законі України "Про статус суддів" пропонується передбачити зупинення повноважень судді у зв'язку з розглядом дисциплінарної справи, якщо підставою для її порушення є здійснення аморального проступку, не сумісного з заняттям суддею посади, грубе порушення законодавства і службових обов'язків, пред'явлення судді обвинувачення у вчиненні злочину, а також порушення суддею вимог законодавства щодо несумісності;

9) визнано за доцільне передбачити в главі 14 Закону України "Про судоустрій України" обов'язок кваліфікаційної комісії у разі вчинення суддею діяння злочинного характеру не розглядати справу, а передати матеріали слідчим органам. Строк їх розгляду цими органами не повинен включатись у строки давності притягнення до дисциплінарної відповідальності;

10) обґрунтовано потребу закріплення у статті 36 Закону України "Про статус суддів" правила, за яким у разі вчинення суддею діяння, несумісного з посадою, його звільнення має проводитись незалежно від часу вчинення проступку;

11) обговорено перелік належних і допустимих доказів, які можуть бути використані при розгляді дисциплінарних справ щодо суддів;

12) запропоновано в законодавстві України віднести розгляд питань про порушення суддями місцевих і апеляційних судів вимог щодо несумісності до виключної компетенції кваліфікаційних комісій суддів загальних судів, з тим, щоб Вища рада юстиції могла зосередитись на розгляді інших, пов'язаних з цим питань;

13) визнано за доцільне встановити в Законі України "Про судоустрій України" порядок, за яким члени кваліфікаційних комісій не мають права утримуватись від голосування, але матимуть можливість вимагати проведення додаткових перевірок;

14) необхідно надати суддям, яких притягнуто до відповідальності, право знайомитись з протоколами засідань кваліфікаційних комісій, вносити зауваження; поступово запровадити запис засідань технічними засобами; слід закріпити право і порядок висловлювання окремих думок членами комісії;

15) надати право оскарження рішень комісії слід також особам, які ініціювали заведення дисциплінарного провадження;

16) наведені додаткові аргументи на користь створення Суддівської інспекції при Вищій раді юстиції для оперативної перевірки сигналів про правопорушення з боку суддів;

17) висловлено думку про те, що скарги на рішення Вищої ради юстиції слід віднести до компетенції Вищого адміністративного суду України, тобто за місцезнаходженням суб'єкта оскарження;

18) запропоновано передбачити в Законі України "Про судоустрій України" право кваліфікаційних комісій на перегляд своїх рішень за нововиявленими обставинами та механізм такого перегляду;

19) запропоновано передбачити в Цивільному кодексі України обов'язковість відшкодування державою матеріальної і моральної шкоди, завданої громадянам і юридичним особам винесенням і виконанням незаконних і необгрунтованих судових рішень; притягнення за це винних до матеріальної відповідальності в порядку регресу в повному чи обмеженому розмірі залежно від характеру вини;

20) внесено пропозицію дати офіційне тлумачення поняття "неправосудний вирок (рішення, постанова, ухвала)" у такій редакції: "Неправосудним вироком (рішенням, постановою, ухвалою) суду є незаконний або необгрунтований судовий акт, винесений умисно або в результаті недбалості, які потягли або могли потягти за собою істотну шкоду правам чи інтересам громадян або інтересам держави";

21) частину 4 статті 62 Конституції України доцільно доповнити і викласти у такій редакції: "Матеріальна і моральна шкода, заподіяна особою незаконними рішеннями і діями судів, відшкодовуються державою в розмірах і порядку, передбачених законом";

22) запропоновано передбачити в статті 13 Закону України "Про статус суддів" додаткові гарантії недоторканності суддів при притягненні їх до кримінальної відповідальності шляхом порушення щодо них кримінальних справ лише Генеральним прокурором України за погодженням з кваліфікаційними комісіями суддів;

23) внесено пропозицію закріпити у Законі України "Про статус суддів" і у Кодексі України про адміністративні правопорушення норму, за якою за вчинення адміністративних проступків судді притягуються до відповідальності за рішеннями кваліфікаційних комісій суддів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та рекомендацій для удосконалення законодавства, що регулює юридичну відповідальність суддів, та у правозастосувальній діяльності, в тому числі кваліфікаційних комісій і Вищої ради юстиції.

Окремі положення, які сформульовані у дисертації, можуть сприяти подальшому науковому дослідженню цієї проблеми. Результати дослідження можуть бути використані в науковій та навчально-педагогічній діяльності: в навчальному процесі при викладанні курсу "Організація судових і правоохоронних органів", спецкурсу "Юридична відповідальність суддів України" в Інституті підготовки професійних суддів при Одеській національній юридичній академії, при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, підготовці наукових публікацій.

Апробація результатів наукового дослідження. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових і правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії.

Теоретичні і практичні положення роботи обговорювались на науково - практичних конференціях та семінарах: "Застосування міжнародних стандартів прав людини в сучасній українській судовій та правоохоронній практиці" (Київ, 28 – 29 березня 2003 року); "Адміністративне судочинство в Україні" (Київ, 14 – 15 квітня 2003 року); 6-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу й аспірантів Одеської національної юридичної академії (Одеса, 28 – 29 квітня 2003 року); "Новий Цивільний кодекс України: основа для гармонізації законодавства України з правом Європейського союзу" (Київ, 20 червня 2003 року); Національній науково-теоретичній конференції "Українське адміністративне право: стан і перспективи реформування" (Одеса, липень 2003 року); 7-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу й аспірантів Одеської національної юридичної академії (Одеса, 22 – 23 квітня 2004 року).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані у 5 наукових статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Кількість використаних джерел - 207. Загальний обсяг дисертації складає 187 сторінок, з яких 168 сторінок – безпосередньо текст дисертації.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** викладена загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризується його мета, завдання, предмет та об'єкт, описується методологія роботи, її теоретичне підґрунтя, наукова новизна, окреслюються положення, що виносяться на захист; зазначаються теоретичне та практичне значення форми апробації та впровадження результатів дослідження.

Перший розділ "Поняття та види юридичної відповідальності суддів" присвячений дослідженню місця та значення юридичної відповідальності суддів в системі юридичної відповідальності та складається з двох підрозділів.

У **підрозділі 1.1. "Поняття юридичної відповідальності"** зазначається, що для визначення поняття та змісту юридичної відповідальності суддів спочатку має бути досліджено загальне поняття юридичної відповідальності.

В сучасних умовах юридична відповідальність спрямована на захист прав і свобод особистості, на надійну охорону суспільного порядку від правопорушень. Залежно від того, наскільки повно та точно здійснюються вимоги правових норм, визначається ступінь міцності та непохитності правопорядку в суспільстві. Велику роль у цьому відіграє правильне застосування юридичної відповідальності.

Аналізуючи погляди вчених щодо поняття юридичної відповідальності,

автор вважає слушним визначення юридичної відповідальності як покладення на суб'єкта права певних обов'язків перед собою, суспільством, державою за свою діяльність з належною оцінкою його поведінки і, у разі потреби – застосування санкцій за невиконання обов'язків і правопорушення.

У підрозділі 1.2. *"Юридична відповідальність суддів як вид юридичної відповідальності"* зазначається, що юридична відповідальність судді – це здатність судді звітувати перед собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою юстиції за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі і одержувати позитивні чи негативні оцінки своєї діяльності із застосуванням, у разі потреби, відповідних санкцій за неналежну поведінку.

Можна відзначити такі особливості юридичної відповідальності суддів.

По-перше, вона не просто має державно-правовий характер, але й у деяких випадках набуває характеру конституційної відповідальності, як у випадках звільнення з суддівської посади за порушення присяги, що передбачено у пункті 5 частини 5 статті 126 Конституції України.

По-друге, законодавством передбачені підвищені вимоги до суддів у плані як позитивної, так і ретроспективної юридичної відповідальності, виходячи з особливої ролі представників судової влади у житті суспільства.

По-третє, такі підвищені вимоги певною мірою урівноважуються особливою процедурою притягнення суддів до юридичної відповідальності, елементами недоторканності суддів, що спрямовано на створення для них певних гарантій від необґрунтованого переслідування.

По-четверте, особливе значення при пошуку підстав для притягнення суддів до відповідальності відіграють порушення моральних норм і приписів суспільства, яким стосовно суддів бажано надати більш виразного юридичного значення.

Другий розділ *"Дисциплінарна відповідальність суддів місцевих та апеляційних судів"* присвячений дослідженню дисциплінарної відповідальності суддів як різновиду юридичної відповідальності і містить чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 *"Дисциплінарна відповідальність суддів у системі юридичної відповідальності"* зазначається, що вона являє собою застосування до суддів спеціально уповноваженими органами (кваліфікаційними комісіями) юридичних санкцій за правопорушення в службовій і неслужбовій сфері, визначених Конституцією України і законодавством про судоустрій у вигляді дисциплінарних стягнень у встановленому законом порядку, та перетерпівання суддями відповідних обмежень організаційного та особистого характеру.

На думку автора, можна вести мову про загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність суддів. Загальна відповідальність настає за нормами трудового права, а спеціальна дисциплінарна відповідальність регламентується виключно спеціальними нормативними актами.

Дисциплінарна відповідальність суддів має подвійний характер, тобто вона встановлюється, по-перше, на загальних умовах з іншими суб'єктами, а, по-друге, з урахуванням специфіки професійної діяльності суддів.

У підрозділі 2.2. "Суддя як суб'єкт дисциплінарної відповідальності" досліджується характеристика судді як суб'єкта дисциплінарної відповідальності. При цьому зазначається, що дисциплінарна відповідальність є однією з форм контролю за належним виконанням суддями своїх обов'язків, за відповідністю займаній посаді їх професійних і моральних якостей, вона є обов'язковим елементом статусу суддів, а правовий статус, в свою чергу, суттєво впливає на можливість і порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність суддів полягає в застосуванні до суддів дисциплінарних стягнень, суб'єктом такої відповідальності може бути лише суддя. Гарантією об'єктивності при притягненні судді до дисциплінарної відповідальності є те, що дисциплінарна справа розглядається та вирішується органами суддівського співтовариства в особі кваліфікаційних комісій суддів.

Дисциплінарна відповідальність судді передбачена Конституцією України, Законом України "Про статус суддів" та законодавством України про працю. Разом з тим, судді не можуть бути суб'єктами дисциплінарної відповідальності, яка передбачена Законом України "Про державну службу", оскільки дисциплінарна відповідальність суддів урегульована Законом України "Про статус суддів", а тому Закон України "Про державну службу" поширюється лише на ті правовідносини, які не врегульовані Законом України "Про статус суддів". Що стосується трудових відносин суддів, то на них також поширюється законодавство України про працю відповідно до пункту 5 статті 4 Закону України "Про статус суддів". Масштаби застосування дисциплінарної відповідальності, характер дисциплінарної практики залежать від поширеності проявів непрофесіоналізму і викривлень в моральній свідомості суддів. Вона спрямована на подолання цих негативних явищ.

У підрозділі 2.3. "Порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності і проблеми його удосконалення" звертається увага на те, що кваліфікаційна комісія розглядає звернення та подання про дисциплінарну відповідальність суддів місцевих судів, проводить пов'язані з цим службові перевірки, за наявності підстав порушує дисциплінарні провадження і вирішує питання про дисциплінарну відповідальність судді; аналізуються стадії дисциплінарного провадження і дається характеристика кожній з них.

Зазначається, що процес вирішення питань, пов'язаних з притягненням суддів до дисциплінарної відповідальності, проходить такі стадії: ініціювання порушення дисциплінарного провадження зацікавленими органами, посадовими особами та іншими суб'єктами; призначення і проведення попередньої перевірки з метою виявлення ознак дисциплінарного

порушення; порушення дисциплінарного провадження або відмова від порушення (за наслідками попередньої перевірки); розгляд дисциплінарної справи кваліфікаційною комісією суддів та винесення рішення (про накладення дисциплінарного стягнення або передачу матеріалів щодо порушення слідчим органам); розгляд справи кваліфікаційною комісією після відмови у порушенні кримінальної справи; оскарження постанови кваліфікаційної комісії суддів та розгляд скарги (факультативна стадія); виконання постанови кваліфікаційної комісії.

Вносяться пропозиції про конкретизацію процесуальних аспектів притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

У підрозділі 2.4 *"Дисциплінарні повноваження Вищої ради юстиції в сфері дисциплінарної відповідальності суддів"* розглянуті такі повноваження Вищої ради юстиції, як внесення подань про звільнення суддів з посад; внесення подань про звільнення з посад керівників судів; здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів; прийняття рішення стосовно порушення суддями вимог щодо несумісності; розгляд скарг про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів місцевих та апеляційних судів.

В законі не передбачена можливість оскарження в судовому порядку рішення Вищої ради юстиції України, але такі справи вже розглядаються. Проте це питання потрібно конкретно врегулювати в законодавстві, тим більше, що відповідно до частини 2 статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Вносити зміни до Конституції для цього не обов'язково, оскільки вона цього питання не регулює. Розгляд справ цієї категорії треба віднести до компетенції Вищого адміністративного суду, що певною мірою відповідало б правовому статусу Вищої ради юстиції.

На думку автора, у складі Вищої ради юстиції необхідно створити Суддівську інспекцію. Чисельність її складу повинна бути сім – дев'ять осіб, які будуть мати право виїжджати до того чи іншого суду для перевірки відомостей, викладених у зверненнях, скаргах, заявах щодо порушення присяги та неналежної поведінки суддів. На посаду інспекторів можуть бути призначені особи, які мають значний стаж та досвід суддівської роботи. Право призначати інспекторів у рівній кількості повинні мати Президент України, Верховна Рада України та на підставі рекомендації Ради суддів України – Голова Верховного Суду України.

Необхідність створення Суддівської інспекції підтверджується реаліями сьогодення. З року в рік потік скарг на суддів не зменшується, а навпаки збільшується. Наприклад, за 1998 рік до Вищої ради юстиції надійшло 565 скарг громадян, а за 2002 рік – 2737 скарг і значна їх частина не безпідставні.

Аналізується практика розгляду Вищою радою юстиції матеріалів про дисциплінарну відповідальність суддів за період з 1998 року по 2003 рік.

У третьому розділі "Деякі питання вдосконалення порядку притягнення суддів до інших видів юридичної відповідальності" дисертант з'ясовує особливості порядку притягнення суддів до цивільно-правової, кримінальної, адміністративної відповідальності.

У *підрозділі 3.1. "Цивільно-правова відповідальність суддів"* зазначається, що цивільна відповідальність судді носить переважно майновий характер і спрямована на захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб та повинна наставати тільки у виняткових випадках серйозної зневаги обов'язками, явних зловживань і грубої недбалості. Існують особливості відповідальності за різні види актів суддів: за суто судову діяльність по винесенню рішень, за дії, не пов'язані з процесуальною діяльністю - тобто управлінські дії суддів.

Пропонується встановити повну матеріальну відповідальність держави за шкоду, заподіяну суб'єктам права за умисне винесення суддями незаконних вироків (рішень, постанов), що підтверджується вирокami судів, постановами органів розслідування; очевидне і грубе порушення норм матеріального і процесуального права, спричинене недбалістю або низьким рівнем професійної підготовки суддів.

Матеріальна відповідальність держави має наступати не лише в разі повного виправдання особи судом, але й тоді, коли частина покарання була відбута безпідставно через наступну перекваліфікацію злочину, коли кримінальна справа була закрита органами досудового слідства з реабілітуючих підстав, коли скасована постанова у справі про адміністративне правопорушення тощо.

Дисертант відзначає, що чинне законодавство не дає визначення неправосудного вироку, що може утруднювати застосування ч.4 ст.62 Конституції України. На думку автора, неправосудний вирок відрізняється від звичайного незаконного чи необґрунтованого вироку деякими якісними характеристиками. Тому пропонується дати офіційне тлумачення цього поняття і з цього питання уповноваженим суб'єктам доцільно звернутись до Конституційного Суду України.

Вимагає коректування положення частини 4 статті 62 Конституції України, яку доцільно викласти у такій редакції: "Матеріальна і моральна шкода, заподіяна особі незаконними рішеннями і діями судів, відшкодовується державою у розмірах і в порядку, передбачених законом".

У *підрозділі 3.2. "Кримінально-правова відповідальність суддів"* аналізуються склади злочинів, за які суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, наводиться практика притягнення суддів до кримінальної відповідальності.

Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності є гарантією забезпечення незалежності суддів, недоторканності, засобом їх правового захисту.

В Україні у результаті внесення в 1999 р. змін у статтю 13 Закону України

"Про статус суддів" з неї було виключено таку гарантію як притягнення суддів до кримінальної відповідальності лише за згодою Верховної Ради України.

Таким чином, має місце нехтування заборонаю звуження змісту й обсягу гарантій самостійності суддів, правової захищеності суддів при прийнятті нових законів або внесенні змін у нині діючі закони, необхідною для забезпечення їх незалежності, а також порушення пункту 1.1 Європейської хартії про статус суддів, відповідно для якого "в національні закони не можуть вноситися зміни, що спрямовані на зниження рівня гарантій, вже досягнутих у відповідних країнах"

Суддя може бути не лише загальним суб'єктом злочину, але й виступати як спеціальний суб'єкт певних злочинів у сфері службової діяльності та злочинів проти правосуддя. Це, зокрема, стосується злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України "Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови", яка виступає як кримінально-правова гарантія охорони правосуддя— реалізації повноважень судів виключно на засадах, у межах та в порядку, передбачених Конституцією України та законами України (ч. 2 ст. 19 Основного Закону).

Неправосудним у кримінально-правовому розумінні є акт, незаконний і необґрунтований завідомо для тих, хто його приймає, і пов'язаний, наприклад, з засудженням невинного, виправданням винного, призначенням несправедливо м'якого чи, навпаки, занадто суворого покарання, якщо такий акт заподіяв істотну шкоду правам громадян чи інтересам держави.

Можна вести мову про можливість винесення неправосудного акту у будь-якій справі: у кримінальній, цивільній, у справі про адміністративне правопорушення. Не тягне за собою відповідальності за зазначеною статтею постановлення завідомо неправосудного рішення, що не вирішує справи по суті (наприклад, необґрунтована відмова викликати свідка).

Як важливу гарантію захисту від необґрунтованого притягнення суддів до кримінальної відповідальності автор пропонує закріпити на законодавчому рівні право порушувати кримінальну справу відносно судді та звертатися до суду для взяття під варту Генеральним прокурором України чи особою, яка виконує його обов'язки, за наявності згоди відповідної кваліфікаційної комісії суддів, за винятком випадків, коли вона сама передала матеріали до слідчих органів, передбачити можливість розгляду справи, за клопотанням цього судді, Верховним Судом України.

Ускладнення механізму порушення кримінальних справ проти суддів є не надуманим, а край необхідним для підвищення ступеня суддівської недоторканності, яка забезпечує їх незалежність.

У *підрозділі 3.3. "Адміністративно-правова відповідальність суддів"* обґрунтовується доцільність зміни загального режиму адміністративної відповідальності суддів через особливості їх спеціального правового статусу.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює

певні винятки та імунітети - він визнає недоцільним застосування загального режиму адміністративної відповідальності до певних суб'єктів через особливості їх спеціального правового статусу. Однак, КУпАП не містить такого винятку для суддів, з чого можна зробити висновок, що судді підлягають адміністративній відповідальності за нормами КУпАП на загальних підставах.

Автор звертає увагу на те, що притягнення суддів до адміністративної відповідальності на загальних підставах є фактичним посяганням на недоторканність судді та відмову йому в імунітеті, а позбавлення судді імунітету пов'язано, як правило, не тільки з пониженням його гідності, а й зі зменшенням авторитету суду.

На думку автора, притягнення судді до дисциплінарної відповідальності кваліфікаційними комісіями за адміністративні проступки, замість адміністративної відповідальності, є більш доцільним, коректним та не принизливим для судді.

Тому в роботі пропонується внести доповнення до чинного КУпАП про те, що протокол про адміністративне правопорушення, вчинене суддею, повинен складатися в разі вчинення всіх, без винятків, випадків для того, щоб суддівській громаді було відомо про поведінку судді, який сам вчинив адміністративне правопорушення. Такий протокол протягом 3 днів повинен бути надісланий до відповідної кваліфікаційної комісії залежно від місця роботи судді і може бути джерелом доказів у дисциплінарному провадженні. Про результати розгляду комісія не повинна повідомляти орган, який надіслав протокол про адміністративне правопорушення, виходячи з принципу конфіденційності.

У **Висновках** відзначається, що юридична відповідальність судді являє собою його здатність звітувати перед самим собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою юстиції за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі і одержувати позитивні чи негативні оцінки своєї діяльності із застосуванням, у разі потреби, відповідних санкцій за неналежну поведінку.

Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність суддів може бути дисциплінарною, цивільно-правовою (матеріальною), кримінальною і адміністративною. Окремі норми, що стосуються суддівської відповідальності, закріплені безпосередньо у Конституції України.

Чинне законодавство, з одного боку, передбачає підвищені вимоги до суддів за додержання ними державної службової дисципліни і норм загальнонародської моралі, а, з іншого, – передбачає деякі елементи недоторканності суддів, у тому числі і при вирішенні питань, пов'язаних з притягненням їх до відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність суддів і порядок її застосування є невід'ємною частиною їх правового статусу. Гарантією об'єктивності при притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності є те, що вона

застосовується органами суддівського співтовариства в особі кваліфікаційних комісій суддів.

Процедурі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності властива стадійність: ініціювання порушення дисциплінарного провадження, призначення і проведення попередньої перевірки, порушення провадження або відмова у цьому, розгляд справи, оскарження постанови, її виконання. Для перевірки сигналів про протиправну поведінку суддів у складі Вищої ради юстиції доцільно створити Суддівську інспекцію.

Існуюче процесуальне врегулювання порядку притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності слід визнати недостатнім, і його потрібно вдосконалити шляхом встановлення додаткових гарантій повного, всебічного розгляду справ у кваліфікаційних комісіях і у Вищій раді юстиції.

Встановлення матеріальної (цивільно-правової) відповідальності суддів за шкоду, завдану юридичним і фізичним особам при здійсненні правосуддя має бути тісно пов'язано з обов'язком держави погасити цю шкоду з подальшою відповідальністю суддів у порядку регресу. Держава повинна нести повну матеріальну відповідальність у випадках умисного винесення суддями незаконних рішень або очевидного і грубого порушення норм матеріального і процесуального права через недбалість або низький рівень професійної підготовки суддів. Відповідно слід скорегувати норму, що міститься у ч. 4 ст. 62 Конституції України.

Для підвищення гарантій незалежності суддів при здійсненні ними правосуддя необхідно надати право порушувати кримінальні справи відносно суддів та звертатись з поданням про взяття їх під варту лише Генеральному прокурору України або особі, яка виконує його обов'язки за наявності згоди Президента України і відповідної кваліфікаційної комісії суддів.

У разі вчинення суддями адміністративних правопорушень до них мають застосовуватись заходи дисциплінарного впливу кваліфікаційними комісіями суддів.

У Додатку наведена анкета вивчення суддівської думки щодо притягнення суддів до юридичної відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Виноградова Л.Є. Зміст правопорушення як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів // Митна справа. – 2003. – № 3. – С.72-76.

2. Виноградова Л.Є. Юридична характеристика судді як суб'єкта дисциплінарної відповідальності // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – № 16. – С. 618- 623.

3. Виноградова Л.Є. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – № 18. – С. 896- 901.

4. Виноградова Л.Є. Дисциплінарне провадження щодо судді // Актуальні

проблеми держави і права. Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – № 19. – С. 289 – 294.

5. Виноградова Л.Є. Дискусійні питання відповідальності суддів України // Вісник Верховного Суду України. – 2004.– №7. – С. 43-47.

АНОТАЦІЯ

Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10. – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблем правового інституту юридичної відповідальності суддів.

Вперше на науковому рівні провадиться дослідження місця дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності в системі юридичної відповідальності. Основною метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз чинної нормативно - правової бази, яка регулює юридичну відповідальність суддів, виявлення основних проблем, що виникають у правозастосувальній практиці, розробка рекомендацій по удосконаленню законодавства та механізму правового регулювання юридичної відповідальності суддів і практики його застосування.

Ключові слова: юридична відповідальність суддів, дисциплінарна відповідальність суддів, дисциплінарне провадження, дисциплінарний проступок, цивільно-правова відповідальність суддів, адміністративна відповідальність суддів, кримінальна відповідальність суддів.

АННОТАЦИЯ

Виноградова Л.Е. Юридическая ответственность судей общих судов Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10. – судоустройство; прокуратура и адвокатура. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

Диссертация посвящена проблемам правового института юридической ответственности судей. Впервые на научном уровне комплексно исследованы дисциплинарная, гражданско-правовая, административная и уголовная ответственность судей в системе юридической ответственности.

Актуальность темы обусловлена такими факторами: значительное количество нарушений законности при осуществлении правосудия, недопустимое для правового государства; многочисленные нарушения правил судейской этики и бюрократизм; рост количества жалоб граждан на

незаконные действия судей, определенные просчеты в процессе осуществления судебно - правовой реформы.

Однако в настоящее время отсутствуют монографические исследования, посвященные проблемам всех видов ответственности судей. Структура работы обусловлена целью и задачами исследования и состоит из введения, трех разделов, которые охватывают девять подразделов с выводами к каждому разделу, общего вывода, списка использованной литературы и анкеты.

В работе раскрываются понятия юридической ответственности судей и, в частности, дисциплинарной.

Автор предлагает перечень поводов для возбуждения дисциплинарного производства в отношении судей, формулирует собственный перечень стадий процесса привлечения судей к дисциплинарной ответственности.

Вносится ряд предложений по внесению изменений в законы Украины.

Так, часть 4 статьи 62 Конституции Украины предлагается дополнить и изложить в такой редакции: "Материальный и моральный ущерб, причиненный лицу незаконными решениями и действиями судов возмещается государством в размерах и в порядке, предусмотренных законом".

В Закон Украины "О статусе судей" предлагается внести дополнения о гласности дисциплинарного производства для судейского корпуса и конфиденциальности за его пределами; приостановлении полномочий судьи в связи с рассмотрением дисциплинарного дела, если основанием для его возбуждения явился аморальный проступок, грубое нарушение законодательства и служебных обязанностей; предъявление судье обвинения в совершении преступления, а также нарушение судьей требований законодательства в отношении совместительства; обосновывается необходимость в статье 36 Закона Украины "О статусе судей" указать, что в случае совершения судьей проступка, несовместимого с его должностью, его увольнение может быть произведено независимо от времени совершения проступка; предоставить право судьям, привлеченным к дисциплинарной ответственности, знакомиться с протоколом заседания квалификационной комиссии, вносить замечания на него; по ходатайству судьи предоставить возможность записи заседания техническими средствами; члены комиссии должны иметь право высказывать особое мнение; предусмотреть в статье 13 Закона Украины "О статусе судей" дополнительные гарантии при привлечении судей к уголовной ответственности путем возбуждения уголовных дел в отношении судей только Генеральным прокурором Украины с согласия квалификационных комиссий судей; за совершение административного правонарушения судью привлекать к ответственности по решению квалификационной комиссии судей.

В Закон Украины "О судостроительстве Украины" предлагается также внести изменения: предусмотреть обязанность квалификационных комиссий

приостанавливать дисциплинарное производство до момента принятия компетентными лицами решения об отказе в увольнении судьи, в сроки давности привлечения к дисциплинарной ответственности это время не засчитывать; указать, что члены квалификационной комиссии не вправе воздерживаться от голосования; предоставить право квалификационным комиссиям на пересмотр своих решений по вновь открывшимся обстоятельствам.

Предлагается в Гражданском кодексе Украины предусмотреть обязанность возмещения государством материального и морального ущерба гражданам и юридическим лицам, причиненного постановлением и исполнением неправосудных решений; привлечение виновных к материальной ответственности в порядке регресса в полном или ограниченном размере в зависимости от характера вины.

Диссертантом также проанализированы основные проблемы юридической практики, проведен сравнительный анализ отечественного и зарубежного законодательства о юридической ответственности судей, выработаны рекомендации по усовершенствованию правового регулирования и механизма применения юридической ответственности судей.

Ключевые слова: юридическая ответственность судей, дисциплинарная ответственность судей, дисциплинарное производство, дисциплинарный проступок, гражданско-правовая ответственность судей, административная ответственность судей, уголовная ответственность судей.

SUMMARY

Vinogradova L. Y. Legal Liability of Judges of the Courts of General Jurisdiction in Ukraine. - Manuscript.

The thesis for a candidate's of law degree by speciality 12.00.10 – court system; prosecuting magistracy and the bar. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2004.

The thesis presents a comprehensive analysis of various aspects of the judges' legal liability.

The paper is the first attempt in academic research to define the place of disciplinary, civil law, administrative and criminal liability in the system of legal liability. The main purpose of this research is to make a comprehensive analysis of the effective laws, regulating legal liability of judges, and to identify the main problems, arising in the course of law implementation. The author provides recommendations for making changes in the existing laws with the aim to improve the regulatory mechanisms of the judges' legal liability and implementation practices.

Key words: legal liability of judges, disciplinary liability of judges, disciplinary measures, disciplinary offence, civil liability of judges, administrative liability of judges, criminal liability of judges.